

Verspreiding van het Europese gedachtegoed

De Europese Unie als civilizing power of normative power

Door: Silvana Wansink

Verspreiding van het Europese gedachtegoed

De Europese Unie als *civilizing power* of *normative power*

Silvana Wansink

S0836699

Bachelorscriptie

Docent: Maria Spirova

Datum: 18 juni 2012

Inleiding

In 1982 schreef Bull een artikel over de macht van Europa. Hij stelde dat: "*Europe is not an actor in international affairs, and does not seem likely to become one*" (Bull, 1982:151). Dertig jaar later blijkt de voorspelling van Bull niet te kloppen. Europa is een grote speler geworden op het gebied van internationale relaties. Er wordt veel geschreven over de macht van de huidige Europese Unie. Verschillende theorieën zijn ontwikkeld om deze macht te beschrijven. Zo is de macht omschreven als *military power*, *normative power* en *civilizing power*. Dit artikel gaat in op het debat over de rol van de Europese Unie op het internationale toneel. In dit artikel wordt onderzocht welke theorie anno 2012 op gaat voor de Europese Unie als het gaat over de manier waarop de Europese Unie normen en waarden verspreid. De hoofdvraag luidt: Is de Europese Unie, op het gebied van verspreiden van normen en waarden, een *normative power* of een *civilizing power*? Of is een combinatie van deze twee ook mogelijk? Deze vraag zal beantwoord worden door de relatie van de Europese Unie met twee landen die geen lid zijn van de Europese Unie, met elkaar te vergelijken. Aan de ene kant Bosnië en Herzegovina als kandidaat lidstaat en aan de andere kant Georgië als deelnemer aan *the European Neighbourhood Policy*. Deze vraag is relevant gezien de groeiende internationale aspiraties van de Europese Unie, wat zich onder andere uit door uitbreiding van de Europese Unie. Als eerste zal een korte uitleg worden gegeven over de verschillende theorieën. Er wordt gekeken naar de verschillen tussen een *normative power* of een *civilizing power*. Vervolgens zal worden gekeken naar de normen en waarden van de Europese Unie en de manier waarop deze verspreid worden. Hierna worden de twee landen met elkaar vergeleken. Het resultaat van deze vergelijking vormt de conclusie, waar ook het antwoord op de hoofdvraag verwerkt zal worden.

1. De theorieën

De hoofdvraag van dit artikel luidt: Is de Europese Unie een *normative power* of een *civilizing power*? Of is een combinatie van deze twee machten ook mogelijk? Veel artikelen trekken na een onderzoek de conclusie dat de Europese Unie ofwel een *normative power* ofwel een

civilizing power is. In dit artikel wordt onderzocht of er kan worden vastgesteld dat de Europese Unie slechts één van deze twee kan zijn, of dat er wellicht ook een combinatie van beiden mogelijk is. Het is lastig om in de bestaande literatuur een consistente definitie van een *normative power* of een *civilizing power* te vinden als het gaat om de macht van Europa. Sommige auteurs beweren zelfs dat het verschil tussen een *normative power* en een *civilizing power* zeer klein is. 'The two concepts of normative and civilian power thus seem to be very close to each other. In a sense, civilian power be read as one specific form of normative power in that at its heart lie particular kinds of norms (namely civilian)' (Diez,2005:617). Wel zijn er een aantal gemeenschappelijke thema's terug te vinden die betrekking hebben op de macht van de Europese Unie waardoor het toch mogelijk is om tot een definitie te komen voor zowel een *normative power* als een *civilizing power*. Hieronder volgt een samenvatting van deze gemeenschappelijke thema's, die terug te vinden zijn in de bestaande literatuur.

1.1 De Europese Unie als *civilizing power*

Francois Duchêne introduceerde in 1972 de term *civilian power* in zijn artikel *Europe's Role in World Peace*. In dit artikel bespreekt hij de macht van de Europese Unie. Zijn definitie van een *civilian power* is:

- "a civilian group, long on economic power and relatively short on armed forces"
- "a force for the international diffusion of civilian and democratic standards (Duchêne,1972:19-20) "

Over de verspreiding van normen en waarden stelde hij in zijn artikel dat Europa 'must be a force for the international diffusion of civilian and democratic standards' and promote values that belong to its 'inner characteristics', such as 'equality, justice and tolerance' and an 'interest for the poor abroad' (Duchêne,1972:20). In 1982 schreef Bull het artikel: *Civilian Power Europe: A Contradiction in Terms?* Hierin bespreekt ook hij de macht van Europa. Lange tijd werd verwacht dat Europa zou uitbloeien tot een *military power*. Bull stelt dat deze gedachte nu plaats moet maken voor Europa als *civilizing power*. Hij gaat in op de definitie van *civilizing power* die Francois Duchêne in zijn artikel *Europe's Role in World Peace* gebruikt maar plaats daarbij een belangrijke kanttekening. Over Europa als *civilizing power* stelt hij

dat: “ *Its vision of a move forward in the promotion of Western values on a universal scale*”(Bull,1982:150). Dit is een belangrijke toevoeging aan de definitie van Duchêne. Volgens Bull houdt Europa zich dus niet bezig met het verspreiden van universele normen en waarden maar focust zich op de verspreiding van Westerse normen en waarden. Dit is een belangrijk verschil met de definitie van Duchêne. Veel theoretici die schrijven over de macht van de Europese Unie als *civilizing power* refereren vanaf 1982 aan de definitie van Bull. Hierdoor is het artikel van Bull van grote invloed geweest op het debat over de macht van de Europese Unie. Een andere auteur die ook van mening is dat de Europese Unie een *civilizing power* is, en refereert aan de definitie van Bull, is Bicchi. In 2006 schreef Bicchi het artikel ‘*Our size fits all: normative power Europe and the Mediterranean*. Hierin stelt ook zij zichzelf de vraag wat voor soort macht de Europese Unie is. Zij onderzoekt de bevordering van regionalisme in het *Euro-Mediterranean Partnership*. Zij concludeert dat de Europese Unie een *civilizing power* is omdat: ‘*It suggests that much of the EU’s action can be characterized as an unreflexive attempt to promote its own model because institutions tend to export institutional isomorphism as a default option*’ (Bicchi,2006:286). Zij noemt het buitenlands beleid van de Unie dan ook wel “ *unreflexively eurocentric*” (Bicchi,2006:286). Het beleid kan daarom ook gezien worden “*as an intentional action aimed at changing the external environment in the EU’s favour, or as an intentional attempt to promote universal norms, it can also be seen as unreflexive behaviour mirroring the deeply engrained belief that Europe’s history is a lesson for everybody*”(Bicchi,2006:287). Wat we hieruit kunnen concluderen is dat een *civilizing power* zijn eigen begrip van normen en waarden op de rest van de wereld projecteert, zonder rekening te houden met verschillen in landen. Ze hanteren dus keer op keer hetzelfde beleid. Zij gaat in op kritiek die vaak word geleverd op de Europese Unie. De Europese Unie zou een *one size fits all* beleid hanteren op het gebied van promoten van mensen rechten, democratie en de rechtstaat. Dit houdt in dat zij bij het promoten van de normen, niet naar de omstandigheden kijkt waarin een land verkeerd, maar dat zij voor elk land hetzelfde beleid hanteert. Deze kritiek wordt ook geuit door Bretherton en Vogler . In 1999 schreven Bretherton en Vogler in hun boek *European Union as a Global Actor*, het volgende over de Europese Gemeenschap: “ *It is impossible to avoid noticing a propensity of the community to reproduce itself*” (Bretherton & Vogler,1999:249). Zij stellen dus dat de Europese Gemeenschap geen rekening hield met de omstandigheden van een land maar dat zij vooral bezig was met het herproduceren van de Gemeenschap zelf. Over de rol van de

Europese Unie stellen zij het volgende: “ *The role of the EU can be conceptualized, in the broadest sense, as contributing to overall ‘Western’ policy, in terms of maintenance within and extension beyond the West of values and beliefs which are the product of an essentially European culture and, more specifically, of the European Enlightenment*” (Bretherton & Vogler,1999:34). De normen en waarden die de Europese Unie verspreid zijn volgens hen een product van de Europese cultuur. De vraag die dan onmiddellijk rijst is of het voor de Europese Unie juist is om deze Europese waarden te verspreiden in landen die geen deel uit maken van de Europese cultuur. Ook Borzel en Risse stellen in hun onderzoek dat de normen en waarden die de Europese Unie verspreid typische Westerse waarden zijn. ‘*Democracy and human rights are constitutive features of the EU system of governance*’(Borzel & Risse,2004:22). Zij concluderen dan ook dat de Europese Unie een *one size fits all* beleid hanteert en stellen over dit beleid het volgende: “*The programmes themselves show little sensitivity for national or local cultures and values, let alone an effort at exploring functional equivalents for Western democratic statehood in weak, failing, or failed states*” (Borzel & Risse,2004:4). Om te kunnen concluderen dat de Europese Unie een *civilizing power* is, moeten we dus op zoek gaan naar de volgende factoren:

- Het projecteren van Westerse normen en waarden van de Europese Unie op landen die geen lid zijn van de Europese Unie. Hierbij kan het dus ook gaan om landen die geografisch gezien geen deel uitmaken van Europa
- Een Eurocentrische houding
- Één beleid hanteren voor verschillende landen, ofwel een *one size fits all* beleid. Hierbij word geen rekening gehouden met verschillende omstandigheden.
- Verspreiden van Westerse normen en waarden door onder andere een *top-down* benadering

1.2 De Europese Unie als *normative power*

Nadat de meeste theoretici het er jarenlang over eens waren dat de rol van de Europese unie het beste omschreven kon worden als een *civilizing power*, ontstond de vraag of het nog steeds de best passende omschrijving was om de internationale rol van de Unie mee aan te

duiden. Het debat over de macht van de Europese Unie laaide op in 2002. In 2002 reageert Manners op het artikel van Bull met het artikel *Normative power Europe: a contradiction in terms?* Over de Europese Unie als *normative power* stelt hij het volgende: “ *The combination of historical context, hybrid polity and Legal constitutions has, in the post cold war period, accelerated a commitment to placing Universal norms and principles at the centre of its relations with its Member States and the world*”(Manners,2002:241). Een *normative power* is het tegenovergestelde van een *civilizing power* en focust zich op het bevorderen van universele normen in plaats van op Westerse normen en waarden. Bicchi maakt dit verschil nog eens duidelijk in het artikel *Our size fits all’: normative power Europe and the Mediterranean*, door te stellen dat: “ *The EU is a ‘normative power’, when it is promoting Universal norms, or a ‘civilizing power’, when it is projecting its own understanding of norms on to the rest of the World*” (Bicchi,2006:287). Bij een *normative power* wordt ook rekening gehouden met de verschillen in landen en wordt er dus geen *one size fits all* beleid gehanteerd. Over de verspreiding van normen en waarden door de Europese Unie stelt Manners het volgende: “*the EU can be conceptualized as a changer of norms in the international system; a positivist quantity to it –that the EU acts to change norms in the international system and a normative quality to it- that the EU should act to extend its norms into the international system*” (Manners,2002:252). In 2007 schreven Scheipers en Sicurelli het artikel *Normative Power Europe: A Credible Utopia?* Zij behandelen hierin de rol van Europa als een *normative power* in de internationale betrekkingen. Over het soort normen dat de Europese Unie verspreid stellen zij het volgende: ‘*being an ideological power, that is, the power to shape the patterns of discourse when it comes to basic principles and values* (Scheipers & Sicurelli,2007:453). Een *normative power* verspreid dus basis normen en waarden, ofwel universele normen en waarden. Na hun onderzoek trekken zij de volgende conclusie: *the EU asserts that the principles that it aims to institutionalize, that is, the precautionary principle in environmental policy and the fight against impunity with regard to human rights violations, are universal in reach and validity* (Scheipers & Sicurelli,2007:453). In 2006 schrijft Sijursen het artikel *The EU as a ‘normative’ power: how can this be?* In de introductie van dit artikel stelt zij dat er over de definitie van een *normative power* veel onenigheid bestaat. Er bestaat geen consistente definitie van een *normative power* of een *civilizing power*. Zij gaat op zoek naar een aantal gemeenschappelijke thema’s die betrekking hebben op de macht van de Europese Unie waardoor het toch mogelijk is om tot een

definitie te komen voor zowel een *normative power* als een *civilizing power*. In de conclusie komt zij uiteindelijk tot de volgende definitie: “*In this sense, a ‘normative’ power would be one that seeks to overcome power politics through a strengthening of not only international but cosmopolitan law, emphasizing the rights of individuals and not only the rights of states to sovereign equality. It would be a power that is willing to bind itself, and not only others, to common rules*” (Sjursen,2006:249).

Om te kunnen concluderen dat de Europese Unie een *normative power* is, moeten we dus op zoek gaan naar de volgende factoren:

- Het projecteren van universele normen en waarden op landen die geen lid zijn van de Europese Unie. Hierbij kan het dus ook gaan om landen die geografisch gezien geen deel uitmaken van Europa
- Voor elk land het beleid afstemmen op de omstandigheden waarin een land verkeert, dus géén *one size fits all* beleid
- Verspreiden van universele normen en waarden door onder andere een *bottom-up* benadering

2. Normen en waarden van de Europese Unie

Om te bepalen of de Europese Unie een *normative power*, een *civilizing power* of een combinatie van deze twee is zal worden gekeken naar de wijze waarop de Europese Unie zijn normen en waarden verspreid. De normen en waarden waar de Europese Unie op berust worden hieronder beschreven.

Artikel 2 van het verdrag betreffende de Europese Unie luidt: *De waarden waarop de Unie berust, zijn eerbied voor de menselijke waardigheid, vrijheid, democratie, gelijkheid, de rechtsstaat en eerbiediging van de mensenrechten, waaronder de rechten van personen die tot minderheden behoren. Deze waarden hebben de lidstaten gemeen in een samenleving die gekenmerkt wordt door pluralisme, non-discriminatie, verdraagzaamheid, rechtvaardigheid, solidariteit en gelijkheid van vrouwen en mannen.* Deze waarden worden gedeeld door alle lidstaten. De Unie streeft er naar deze waarden te bevorderen, niet alleen binnen de grenzen van de Europese Unie maar ook buiten de grenzen. Manners maakt in zijn artikel een

onderscheid tussen fundamentele normen en secundaire normen. Er zijn vijf fundamentele normen en vier secundaire normen. De fundamentele normen zijn als eerste vrede, gevolgd door vrijheid, democratie, de rechtsstaat en respect voor mensen rechten. De secundaire normen zijn sociale solidariteit, anti discriminatie, duurzame ontwikkeling en *good governance* (Manners,2002:242-243). Alhoewel de fundamentele normen hier sterk lijken op universele normen geeft Manners een verklaring voor het feit dat dit juist geen universele normen zijn maar Westerse normen. Vrede en vrijheid zijn normen die ontstaan zijn in de periode na de wereldoorlogen. Nadat de normen vrede en vrijheid gehandhaafd werden, werd zorg gedragen voor de andere normen. De normen democratie, de rechtsstaat en respect voor mensen rechten werden later belangrijk toen het democratische westen zich probeerden te onderscheiden van het communistische oosten. Manners noemt deze normen van de Europese Unie dan ook de "*defining features of transition*" (Manners,2002:243).

Het bevorderen van deze normen vind plaats op verschillende manieren. De twee manieren die in dit artikel worden besproken zijn verspreiding door uitbreiding en verspreiding door een samenwerking. Manners beschrijft in zijn artikel *Normative power Europe: a contradiction in terms?* zes verschillende manieren waarop de Unie de normen probeert te verspreiden. Ten eerste vind verspreiding plaats door *Contagion*. Vrij vertaald betekend dit besmetting en dit houdt in dat verspreiding van ideeën onbedoeld plaats vind. Ten tweede vind verspreiding plaats door *Informational*. Dit vind plaats door het bekend maken van beleidsinitiatieven Ten derde vind verspreiding plaats door *Procedural*. Deze vorm van verspreiding is de vorm die besproken word in dit artikel. Waar het hier om gaat is verspreiding door het institutionaliseren van een relatie tussen de Europese Unie en een andere partij. Ten vierde vind verspreiding plaats door *Transference*. Deze vorm van verspreiding ontstaat wanneer de Europese Unie goederen, handel, of hulp uitwisselt met andere partijen. Ook deze vorm van verspreiding is en vorm die besproken zal worden in dit artikel. Ten vijfde vind verspreiding plaats door *Overt diffusion*. *Overt diffusion* vind plaats daar waar de Europese Unie fysiek aanwezig is. Ten zesde vind verspreiding plaats door *cultural filter*. Ook bij deze vorm van verspreiding gaat het om een samenwerking tussen de Europese Unie en een andere partij. Verspreiding vind plaats door het aanpassen van de heersende normen (Manners,2002:244).

3. De mechanismen

In dit artikel worden twee verschillende mechanismen van de Europese Unie met elkaar vergeleken. Aan de ene kant de verspreiding van de waarden en normen door uitbreiding, en aan de andere kant de verspreiding van waarden en normen door *the European Neighbourhood Policy*. De landen die vergeleken worden zijn Bosnië en Herzegovina als kandidaat lidstaat en Georgië als deelnemer van *the European Neighbourhood Policy*. Hieronder een korte uitleg over de verschillende mechanismen die de Europese Unie gebruikt om de normen en waarden te promoten. Er is gekozen voor twee mechanismes om zo de *reliability* te vergroten. Ook heeft conclusie die getrokken wordt uit dit onderzoek hierdoor een groter draagvlak.

3.1 *The European Neighbourhood Policy* (ENP)

The European Neighbourhood Policy (ENP) is opgericht in 2004, vlak na de vierde uitbreiding van de Europese Unie. In 2004 traden tien staten toe tot de Europese Unie. De oprichting van de ENP volgde dan ook logischerwijs op deze uitbreiding. Volgens Smith is de reden van het ontstaan van de ENP om er voor te zorgen dat: *'the newly enlarged Union would be surrounded by a 'ring of friends'* (Smith,2005:757). De ENP probeert het ontstaan van nieuwe scheidingslijnen tussen de Europese Unie en omliggende landen te vermijden. In plaats daarvan probeert de ENP de welvaart, stabiliteit en veiligheid te promoten. Het doel van de ENP is:

- *"To promote prosperity in our neighbourhood by supporting our neighbours' economic reform processes and offering significant economic integration, and*
- *To advance freedom and democracy in our neighbourhood by deepening political cooperation, on the basis of shared values and common interests*

- *To promote security and stability by working with neighbours to address development, environment, non-proliferation and counter-terrorism issues – in line with the European Security Strategy*” <http://ec.europa.eu/world/enp/faq_en.htm#1.1> (17 mei 2012)

The European Neighbourhood Policy heeft betrekking op de buurlanden in het oosten van Europa en op de landen langs de zuidelijke en oostelijke kust van de Middellandse Zee. De deelnemende landen zijn: Algerije, Armenië, Azerbeidzjan, Belarus, Egypte, Georgië, Israël, Jordanië, Libanon, Libië, Moldavië, Marokko, de bezette Palestijnse gebieden, Syrië, Tunesië en Oekraïne. Om de doelen te bereiken stelt de ENP voor elk deelnemend land een actie plan op. De actieplannen zijn één van de belangrijkste instrumenten voor de uitvoering van de ENP. Ze zijn voor elk land anders. Hierin staan zowel de lange als korte termijn doelen in uitgewerkt. Jaarlijks word er een voortgang rapport gepubliceerd waarin word gekeken of de gestelde doelen al zijn behaald. De ENP noemt de actieplannen *country-specific*. In eerste instantie lijkt de veelgehoorde kritiek dat de Europese Unie een *one size fits all* beleid hanteert, hier dus niet op te gaan. Nader onderzoek zal uitwijzen of dit ook echt het geval is.

Er is veel kritiek op *The European Neighbourhood Policy*. Landen die deelnemen aan dit programma hebben geen concreet uitzicht op lidmaatschap van de Europese Unie. Hierdoor zou het voor veel landen niet lonen om hun huidig systeem aan te passen aan de Europese normen. In 2006 schreef Kelley in het artikel *New Wine in Old Wineskins: Promoting Political Reforms through the New European Neighbourhood Policy* het volgende: “ *Given the lack of the membership carrot, the question is whether such adaptation from enlargement can promote political reforms in the ENP countries, which are generally poor, often autocratic and, in some cases, embroiled in domestic conflicts*” (Kelley,2006:29). Ook stelt zij dat “ *Another obstacle is the EU’s historical relationship with the ENP countries*” (Kelley,2006:50). De Koude Oorlog verhinderde dat de Europese Unie en de ENP landen al vroeg konden gaan samenwerken. Hierdoor hebben zij een achterstand opgelopen in de samenwerking die nu moeilijk te verhelpen is. De Europese Unie en de ENP landen delen geen geschiedenis en daarmee ook geen cultuur.

3.2 Uitbreiding

In juni 1993 heeft de Europese Raad in Kopenhagen een aantal criteria vastgesteld waar potentiële kandidaat lidstaten en kandidaat lidstaten aan moeten voldoen om in aanmerking te komen voor toetreding.

Een Europese staat komt in aanmerking voor toetreding zodra deze:

1. *beschikt over stabiele instellingen die de democratie, de rechtsstaat, de eerbiediging van de mensenrechten en respect voor minderheden waarborgen*
2. *beschikt over een functionerende markteconomie en het vermogen om de concurrentiedruk en de marktkrachten binnen de Unie het hoofd te bieden*
3. *in staat is de verplichtingen van het lidmaatschap op zich te nemen. Dit heeft betrekking op overname van het aquis communautaire, maar houdt ook in dat hij de doelstellingen van een politieke, economische en monetaire unie onderschrijft*

<http://www.europa-nu.nl/id/vh7eg8yibqzt/criteria_van_kopenhagen> (09 juni 2012)

Voordat een land kan toetreden tot de Europese Unie, zal het eerst officieel benoemd worden tot potentieel kandidaat-lidstaat. De Europese Unie sluit met een potentieel kandidaat-lidstaat een Stabilisatie en Associatie Akkoord. 'Deze overeenkomst geeft uitzicht op toekomstig EU-lidmaatschap. Een Stabilisatie en Associatie Akkoord biedt echter geen garanties <http://www.europa-nu.nl/id/vh7dosi3s1v0/kandidaat_lidstaten_en_potentiele> (12 mei 2012). Op dit moment zijn er drie potentiële kandidaat-lidstaten. Albanië, Bosnië en Herzegovina en Kosovo. Als het land dan voldoet aan alle eisen die de Europese Unie stelt aan het lidmaatschap zal het land de status krijgen van kandidaat-lidstaat. Hierna kan een land toetreden. In 2008 schreven Schimmelfennig en Scholtz het artikel *EU Democracy Promotion in the European Neighbourhood*. Hierin onderzoeken zij hoe effectief de Europese Unie is in het promoten van de waarden van de democratie. Zij concluderen: '*that the effectiveness of political conditionality depends on a credible membership perspective for the target countries*' en '*even when the membership incentives lacked credibility, i.e. when the membership promise was uncertain and accession was distant, the impact of EU political conditionality was statistically strong and robust* (Schimmelfennig en Scholtz,2008:207). Dit zou dus betekenen dat een potentieel kandidaat lidstaat eerder geneigd is de normen en waarden van de Europese Unie over te nemen dan een land van *The European*

Neighbourhood Policy. Voor een potentieel kandidaat lidstaat is er namelijk een 'geloofwaardig uitzicht op het lidmaatschap'. Dit uitzicht ontbreekt voor landen die deelnemen aan *The European Neighbourhood Policy*. Zelfs al zou er maar een hele kleine kans zijn op lidmaatschap, dan zouden landen toch eerder geneigd zijn zich aan te passen aan de normen en waarden van de Unie. Tot zover kunnen we dus concluderen dat er gesteld wordt dat de Europese Unie meer succes heeft in het promoten van normen en waarden bij potentieel lidstaten dan bij landen die deelnemen aan *The European Neighbourhood Policy*. Hieronder wordt gekeken, door twee landen met elkaar te vergelijken, of dit ook daadwerkelijk het geval is. Zijn landen bereid de normen en waarden van de Unie over te nemen? En wat nog belangrijker is: Hoe zorgt de Europese Unie er voor dat de landen die geen lid zijn van de Europese Unie toch bereid zijn hun normen en waarden over te nemen?

4. De landen

Van de deelnemende landen van *the European Neighbourhood Policy* is gekozen voor Georgië. Georgië neemt sinds 2005 deel aan *the European Neighbourhood Policy* en heeft mede dankzij dit mechanisme al veel veranderingen doorgevoerd. Hieronder zal worden besproken welke veranderingen onder invloed van de Europese Unie zijn doorgevoerd. Van de drie potentiële kandidaat-lidstaten is gekozen voor Bosnië en Herzegovina. Bosnië en Herzegovina is potentieel kandidaat-lidstaat sinds 2008. Onlangs hebben zij laten weten dat zij in juni 2012 het EU-lidmaatschap willen aanvragen <http://www.telegraaf.nl/buitenland/11761735/___Bosni_wil_EU-lid_worden___.html> (1 juni 2012). Recent hebben zij vele veranderingen doorgevoerd. Hieronder zal ook voor hen worden besproken welke veranderingen onder invloed van de Europese Unie zijn doorgevoerd.

4.1 Georgië

Georgië ligt geografisch gezien voor een groot deel in Zuidwest Azië en voor een zeer klein deel ook in Europa. Het land grenst aan Armenië, Azerbeidzjan, Rusland, Turkije en de Zwarte Zee. Het deelt dus geen landsgrenzen met een lidstaat van de Europese Unie. Desondanks beschouwt Georgië zichzelf als een Europees land. Het feit dat Georgië geografisch gezien niet geheel in Europa ligt zorgt er voor dat zij geen lange geschiedenis

delen. Hierdoor hebben zij dus ook geen gemeenschappelijke cultuur. Toch is er een relatie tot stand gekomen tussen beide.

Freedom House is een Amerikaanse niet-gouvernementele organisatie (NGO) die onderzoek doet naar het democratische gehalte, politieke vrijheid en mensenrechten in alle landen van de wereld. Elk jaar wordt onderzoek gedaan naar de postcommunistische overgang in negenentwintig landen in Centraal Europa en Eurazië. Er wordt gekeken naar de vooruitgang op het gebied van democratie. Na het onderzoek volgt een beoordeling in de vorm van een cijfer. De beoordelingen zijn gebaseerd op een schaal van één tot zeven, waarbij één staat voor de hoogste democratische vooruitgang en zeven de laagste democratische vooruitgang. De resultaten van het onderzoek worden elk jaar gepubliceerd in een document wat de titel *Nations in Transit* draagt. Tabel 1 laat de scores zien van 2003 tot en met 2012. Opvallend is dat de score die Georgië behaald in 2012 bijna gelijk is aan de score die behaald is in 2003. Er is een piek te zien in 2005 en in 2009 en 2010. Grote verschillen in de democratische scores zijn echter niet zichtbaar. We kunnen uit deze tabel afleiden dat er de afgelopen jaren vrij weinig is veranderd in Georgië.

Tabel 1 *Nations in Transit* scores Georgië 2003-2012

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Electoral Process	5.25	5.25	4.75	4.75	4.50	4.75	5.25	5.25	5.00	5.00
Civil Society	4.00	3.50	3.50	3.50	3.50	3.50	3.75	3.75	3.75	3.75
Independent Media	4.00	4.00	4.25	4.25	4.00	4.25	4.25	4.25	4.25	4.25
Governance*	5.50	5.75	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
National Democratic Governance	n/a	n/a	5.50	5.50	5.50	5.75	6.00	6.00	5.75	5.75
Local Democratic Governance	n/a	n/a	6.00	5.75	5.50	5.50	5.50	5.50	5.50	5.50
Judicial Framework and Independence	4.50	4.50	5.00	4.75	4.75	4.75	4.75	4.75	5.00	5.00
Corruption	5.75	6.00	5.75	5.50	5.00	5.00	5.00	5.00	4.75	4.50
Democracy Score	4.83	4.83	4.96	4.86	4.68	4.79	4.93	4.93	4.86	4.82

Bro

n: <<http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit/2012/georgia>> (17 juni 2012)

4.1.1 Het ontstaan van de relatie tussen de Europese Unie en Georgië

De relatie tussen Georgië en de Europese Unie kwam tot stand na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw. Dit kwam doordat Georgië na jarenlange strijd zijn soevereiniteit had herwonnen <<http://www.europa-nu.nl/id/vgaxlcr0e01t/georgie>> (05 juni 2012). Het land kwam los van de banden met Rusland. Hierdoor kreeg de Europese Unie de kans een relatie op te bouwen met Georgië. De Europese Unie was een van de eerste die Georgië assisteerden in deze lastige jaren van transitie. De banden werden extra aangehaald na de Rozenrevolutie in Georgië in 2003. De Europese Unie bevestigde Georgië te ondersteunen in haar streven naar economische, sociale en politieke hervormingen. De hoeksteen van de banden tussen

de EU en Georgië is de *Partnership and Cooperation Agreement* (PCA), welke van kracht werd op 31 mei 1999. De *Partnership and Cooperation Agreement* heeft als doel:

- *'to provide a suitable framework for political dialogue*
- *to support the efforts made by the countries to strengthen their democracies and develop their economies*
- *accompany their transition to a market economy*
- *encourage trade and investment'*

<http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations/relations_with_third_countries/eastern_europe_and_central_asia/r17002_en.htm> (26 mei 2012)

Deze overeenkomst vormt de basis van de relatie tussen de Europese Unie en Georgië. De overeenkomst werd afgesloten voor een periode van tien jaar en wordt nadien automatisch verlengd. <http://www.novini.nl/de_banden_van_georgie_met_europa/> (14 juni 2012).

4.1.1 The European Neighbourhood Policy en Georgië

In november 2006 werd het 'EU-Georgia ENP Action Plan' aangenomen. Gedurende een periode van vijf jaar zal de Europese Unie zich gaan ontfermen over de ontwikkelingen van Georgië en loopt dus tot eind 2011. De EU en Georgië zijn echter al overeengekomen op 1 december 2011 dat zij de samenwerking zullen voortzetten voor onbepaalde tijd. In de inleiding van het *Action Plan* van 2006 word het volgende geschreven over de samenwerking tussen beiden: *"It offers the opportunity for the EU and Georgia to develop an increasingly close relationship, going beyond co-operation, to involve a significant measure of economic integration and a deepening of political cooperation. The European Union and Georgia are determined to make use of this occasion to enhance their relations and to promote stability, security and welfare"*(ENP Action Plan Georgia,2006:1). De samenwerking word dus door de Europese Unie gezien als een belangrijke kans. Een kans om de banden te versterken maar ook zeker als een kans om de normen en waarden van de Europese Unie te verspreiden, zoals ook blijkt uit deze inleiding. Het *Action Plan* bevat een aantal prioriteiten die ook in 1999 in het *Partnership and Cooperation Agreement* genoemd werden. Het *Action Plan*

borduurt hier dus op voort. In het bijzonder word er aandacht besteed aan de volgende acht gebieden:

'Priority area 1:

Strengthen rule of law especially through reform of the judicial system, including the penitentiary system, and through rebuilding state institutions. Strengthen democratic institutions and respect for human rights and fundamental freedoms in compliance with international commitments of Georgia

Priority area 2:

Improve the business and investment climate, including a transparent privatisation process, and continue the fight against corruption

Priority area 3:

Encourage economic development and enhance poverty reduction efforts and social cohesion, promote sustainable development including the protection of the environment; further convergence of economic legislation and administrative practices.

Priority area 4:

Enhance cooperation in the field of justice, freedom and security, including in the field of border management

Priority area 5:

Strengthen regional cooperation

Priority area 6:

Promote peaceful resolution of internal conflicts

Priority area 7:

Cooperation on Foreign and Security Policy

Priority area 8:

Transport and Energy' (ENP Action Plan Georgia,2006:1-11).

Van groot belang voor dit onderzoek naar de verspreiding van normen en waarden zijn *priority area 1,3,4 en 6*. De fundamentele normen van de Europese Unie zijn vrede, vrijheid, democratie, de rechtsstaat en respect voor mensen rechten. Deze staan genoemd in *priority area 1,4 en 6*. De secundaire normen zijn sociale solidariteit, anti discriminatie, duurzame ontwikkeling en *good governance*. De normen sociale solidariteit, anti discriminatie en *good governance* worden niet specifiek genoemd in de *priority areas*. Ze komen wel voor in het

Action Plan. Zo staat er bijvoorbeeld over de verbetering van good governance het volgende: *'Adopt a public service reform strategy and legislation for the civil service in order to improve good governance and transparency'* (ENP Action Plan Georgia,2006:9). Duurzame ontwikkeling word wel specifiek genoemd in *priority area 3*. De focus voor de Europese Unie lijkt hier dus vooral te liggen op het promoten van de fundamentele normen. Over het bevorderen van de democratie staat in het Action Plan uit 2005 het volgende: *"Ensure the local (2006), parliamentary (2008) and presidential (2009) elections in Georgia are conducted in accordance with international standards, through implementation of OSCE/ODIHR and Council of Europe recommendations, notably regarding the need for a reliable voter registry and a functioning and transparent electoral commission"* (ENP Action Plan Georgia,2006:11). Een eerste evaluatie van de uitvoering van het actieplan werd uitgevoerd binnen twee jaar na de aanneming ervan. De laatste evaluatie laat zien dat er wel degelijk punten zijn verbeterd sinds de deelnamen aan het ENP. Zo staat er overde vrijheid van media bijvoorbeeld het volgende: *"Continue to strengthen freedom of expression and opinion; implement the law on Transparency of Media Ownership; ensure balanced media coverage and equal access to the media and advertising in the run-up to the elections"* <http://ec.europa.eu/world/enp/docs/2012_enp_pack/progress_report_georgia_en.pdf> (10 juni 2012). Ook laat de evaluatie zien dat er nog veel verbeteringen nodig zijn. Over de democratie word het volgende geschreven: *"Ensure free and fair parliamentary elections, in line with internationally recognised democratic standards; address identified shortcomings in the electoral legislative framework, in a consultative and inclusive manner, in good time before the elections"* <http://ec.europa.eu/world/enp/docs/2012_enp_pack/progress_report_georgia_en.pdf> (10 juni 2012). Er zijn dus nog steeds veel tekortkomingen. Één van de redenen waarom de verbeteringen zo langzaam worden doorgevoerd is het feit dat er voor Georgië geen concreet uitzicht op lidmaatschap van de Europese Unie is. Er is dus voor Georgië geen haast bij.

4.2 Bosnië en Herzegovina

Bosnië en Herzegovina is een land in het zuidoosten van Europa. Het is ontstaan doordat het voormalige Joegoslavië uiteen viel in 1992. Bosnië en Herzegovina deelt zijn grenzen met Kroatië, Servië en Montenegro. Net als Georgië deelt dus Bosnië en Herzegovina dus ook

geen landsgrenzen met een lidstaat van de Europese Unie. Ook voor Bosnië en Herzegovina publiceerde *Freedomhouse* een document betreffende de democratische vooruitgang. Tabel 2 laat de scores zien van 2003 tot en met 2012. Ook hier kunnen we uit deze tabel afleiden dat er de afgelopen jaren vrij weinig is veranderd in Bosnië en Herzegovina. De scores blijven elk jaar vrijwel gelijk.

Tabel 2 Nations in Transit scores Bosnië en Herzegovina 2003-2012

Nations in Transit Ratings and Averaged Scores										
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Electoral Process	3.75	3.50	3.25	3.00	3.00	3.00	3.00	3.25	3.25	3.25
Civil Society	4.00	3.75	3.75	3.75	3.50	3.50	3.50	3.50	3.50	3.50
Independent Media	4.25	4.25	4.00	4.00	4.00	4.25	4.50	4.50	4.75	4.75
Governance *	5.25	5.00	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
National Democratic Governance	n/a	n/a	4.75	4.75	4.75	5.00	5.00	5.25	5.25	5.50
Local Democratic Governance	n/a	n/a	4.75	4.75	4.75	4.75	4.75	4.75	4.75	4.75
Judicial Framework and Independence	5.00	4.50	4.25	4.00	4.00	4.00	4.00	4.00	4.25	4.25
Corruption	5.00	4.75	4.50	4.25	4.25	4.25	4.50	4.50	4.50	4.50
Democracy Score	4.54	4.29	4.18	4.07	4.04	4.11	4.18	4.25	4.32	4.36

Bron:

<<http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit/2012/bosnia-and-herzegovina>> (17 juni 2012)

4.2.1 Het ontstaan van de relatie tussen de Europese Unie en Bosnië en Herzegovina

In oktober 2005 begonnen de onderhandelingen over een toekomstige Stabilisatie en Associatie overeenkomst geopend. Er waren echter grote problemen op het gebied politieke en justitiële hervormingen die Bosnië en Herzegovina. Bosnië en Herzegovina wist deze problemen aan te pakken en uiteindelijk, werd in juni 2008 de overeenkomst pas met de Europese Unie getekend

<http://www.europa-nu.nl/id/vh9ifjaxyovy/toetreding_bosnie_herzegovina_tot_de> (15 juni

2012). Het is voor de Europese Unie van groot belang dat Bosnië-Herzegovina zal toetreden tot de Europese Unie. Deze toetreding kan zorgen voor vrede en veiligheid in Zuidoost Europa. Er wordt dan ook verwacht dat de Europese Unie stabiliteit zal brengen en dat daardoor het risico van nieuwe conflicten in de regio zal afnemen <http://www.europa-nu.nl/id/vh9ifjaxyovy/toetreding_bosnie_herzegovina_tot_de> (15 juni 2012).

4.2.2 Bosnië en Herzegovina als potentieel kandidaat lidstaat

De Stabilisatie en Associatie overeenkomst ging in 2008 van kracht. Deze overeenkomst heeft als doel:

- a.** “de inspanningen van Bosnië en Herzegovina te ondersteunen om de democratie en de rechtsstaat te versterken;
- b.** bij te dragen aan de politieke, economische en institutionele stabiliteit in Bosnië en Herzegovina, alsmede aan de stabilisatie van de regio;
- c.** een passend kader voor de politieke dialoog tot stand te brengen, zodat nauwe politieke betrekkingen tussen de partijen kunnen ontstaan;
- d.** de inspanningen van Bosnië en Herzegovina voor de ontwikkeling van de economische en internationale samenwerking te ondersteunen, onder meer door de aanpassing van de wetgeving aan die van de Gemeenschap;
- e.** de inspanningen van Bosnië en Herzegovina te ondersteunen om de overgang naar een goed functionerende markteconomie te voltooien;
- f.** harmonieuze economische betrekkingen te bevorderen en geleidelijk een vrijhandelszone tussen de Gemeenschap en Bosnië en Herzegovina tot stand te brengen;
- g.** de regionale samenwerking op alle gebieden die onder deze overeenkomst vallen te bevorderen” <<http://maxius.nl/stabilisatie--en-associatieovereenkomst-tussen-de-europese-gemeenschapp-en-en-hun-lidstaten-enerzijds-en-bosnie-en-herzegovina-anderzijds-luxemburg-16-06-2008>> (10 juni 2012).

In deze doelen vinden we veel van de normen en waarden terug waar de Europese Unie op berust is. Dit is niet vreemd gezien het feit dat Bosnië en Herzegovina deze normen en

waarden moet delen omdat zij zich willen aansluiten bij de Europese Unie. Over de vooruitgang die Bosnië en Herzegovina boekt werd het volgende geschreven:

“Bosnia and Herzegovina has made limited progress in addressing key reforms. The elections of October 2010 were generally in line with international standards. Incompatibilities between Bosnia and Herzegovina's Constitution and the European Convention on Human Rights were not removed, despite the ruling of the European Court of Human Rights. Respect for democratic principles and the right to equal treatment without discrimination, as embodied in the ECHR, constitutes an essential element of the Interim Agreement”

<http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/ba_rapport_2011_en.pdf> (05 juni 2012). Ook stond er in het vooruitgangsrapport: “ Developing a shared vision by the leaders on the overall direction of the country and on key EU-related reforms remains essential for further progress towards EU membership. The country needs to increase efforts to establish a satisfactory track record in implementing the provisions of the Interim Agreement”

<http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/ba_rapport_2011_en.pdf> (05 juni 2012).

5. De conclusie

In dit onderzoek is gekeken naar de manier waarop de Europese Unie zijn normen en waarden verspreid. De waarden waarop de Europese Unie berust zijn van groot belang en daarom ook vastgelegd Artikel 2 van het verdrag betreffende de Europese Unie. De Unie streeft er naar deze waarden te bevorderen, zowel de grenzen van de Europese Unie als daar buiten. Uit dit onderzoek is gebleken dat de normen en waarden die de Europese Unie verspreid een product zijn van de Europese cultuur. Ze zijn gevormd door de geschiedenis. Het gaat dan ook vaak niet om universele normen en waarden maar juist om Westerse normen en waarden. In het debat over de macht van de Europese Unie zijn er twee verschillende opvattingen over hoe de Europese Unie probeert de normen en waarden te verspreiden. De Europese Unie werd vanaf 1970 vooral getypeerd als een *civilizing power*. Begin 2000 rees echter de vraag of de Europese Unie nog langer getypeerd zou kunnen worden als *civilizing power*. Critici waren het met elkaar eens dat de term *normative power* vanaf 2000 een betere omschrijving gaf van de rol van de Europese Unie op het

internationale toneel. De hoofdvraag luid: Is de Europese Unie een *normative power* of een *civilizing power*? Ook werd de mogelijkheid onderzocht of een combinatie van deze twee ook mogelijk is. De Europese Unie gebruikt verschillende mechanismen om normen en waarden te verspreiden. Aan de ene kant de verspreiding van de normen en waarden door uitbreiding, en aan de andere kant de verspreiding van normen en waarden door *the European Neighbourhood Policy*. Over de verspreiding van normen en waarden door *the European Neighbourhood Policy* kunnen we concluderen dat de veel gehoorde kritiek hier zeker op gaat. De Europese Unie zou een *one size fits all* beleid hanteren op het gebied van promoten van mensen rechten, democratie en de rechtstaat. . De ENP noemt de actieplannen die zij hebben opgesteld *country-specific*. Het naast elkaar leggen van de *Action Plans* van de ENP laat ons echter zien dat de plannen veel overeenkomsten tonen. Alle plannen laten zien dat de Europese Unie zich focust op het verspreiden van de fundamentele normen. We kunnen dus zeggen dat er geen rekening wordt gehouden met de verschillen in de landen. Zoals we eerder concludeerde zijn de normen en waarden die verspreid worden gebaseerd op een Europese cultuur. Geen van de landen die deelnemen aan de ENP delen de Europese cultuur. Dit laat dus zien dat het gedrag van de Europese Unie zeker te typeren is als eurocentrisch. Er werd gekeken naar de verspreiding van normen en waarden in Georgië. Wat we zagen is dat alle factoren om te kunnen concluderen dat de Europese Unie een *civilizing power* is werden gevonden. Als eerste zagen we dat de normen waarden die vermeld stonden in het *Action Plan* van Georgië dezelfde normen en waarden zijn als die waarop de Europese Unie berust. Ondanks dat Georgië dus geografisch gezien geen deel uitmaakt van Europa en dus de cultuur en de geschiedenis niet deelt. Ten tweede staat in het *Action Plan* ook de manier beschreven waarop de ENP zijn doelen wil bereiken. Hierin zien we een sterke *top-down* benadering. De veranderingen die de ENP wil doorvoeren worden allemaal van bovenaf doorgevoerd. Hier boven werd de eurocentrische houding en het *one size fits all* beleid al besproken. Kortom, de Europese Unie als verspreider van waarden en normen door *the European Neighbourhood Policy*, kan absoluut getypeerd worden als een *civilizing power*. Zelfs bij een land, waar de Unie geen rechtstreekse belangen bij heeft, worden alsnog de normen en waarden van de Europese Unie geprojecteerd.

Ten tweede werd gekeken naar de verspreiding van normen en waarden in Bosnië en Herzegovina. Over de verspreiding van normen en waarden door uitbreiding kunnen we ook

concluderen dat de Europese Unie een *civilizing power* is. Dit is echter het logische gevolg van het feit dat Bosnië en Herzegovina wil toetreden tot de Europese Unie en daarom moeten zij voldoen aan de Kopen Hagen criteria. Wat we echter wel kunnen concluderen bij de uitbreiding is dat er meer aandacht wordt besteed aan de verschillen in landen. Er wordt , , veel minder dan bij de ENP, een *one size fits all* beleid gehanteerd. Wat we daarom ook kunnen stellen is dat de Europese Unie bereid is meer moeite te doen voor het verspreiden van normen en waarden bij uitbreiding dan bij de ENP. Of beide vormen van verspreiding succesvol zijn valt echter te betwijfelen na dit onderzoek. De *nations in transit* cijfers laten geen grote verbeteringen zien de afgelopen negen jaar. Kortom, anno 2012 kunnen wij stellen dat de Europese Unie getypeerd kan worden als een *civilizing power*.

Bibliografie

Bieber, F. (2010) 'Constitutional reform in Bosnia and Herzegovina: preparing for EU accession'

Bicchi, F. (2006): 'Our size fits all': normative power Europe and the Mediterranean, *Journal of European Public Policy*, 13:2, pp.286-303

Borzel, T. en Risse, T. (2004) 'One size fits all! EU policies for the promotion of human rights, democracy and the rule of law'. Paper presented at the Workshop on Democracy Promotion, 4-5 October, Stanford University.

Bretherton, C. en Vogler, J. (1999) *The European Union as a Global Actor*, London: Routledge.

Bull, H. (1982), *Civilian Power Europe: A Contradiction in Terms?*. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 21: pp.149-170

Diez, T. (2005) 'Constructing the self and changing others: reconsidering "normative power Europe"', *Millennium* 33(3): pp.613-36.

Duchêne, F. (1972) 'Europe's Role in World Peace', in R. Mayne (ed.) *Europe Tomorrow: Sixteen Europeans Look Ahead*. London: Fontana

Duchêne, F. (1973) 'The European Community and the Uncertainties of Interdependence'. In M. Kohnstamm & W. Hager (Eds.), *A Nation Writ Large? Foreign-Policy Problems before the European Community*. Basingstoke: Macmillan: pp. 1-21

European Neighbourhood Policy (2005) 'Action plan Georgia'

European Commission (2011) 'Commission Staff Working Paper: Bosnia and Herzegovina 2011 Progress report' SEC 1206 final

European Commission (2008) 'Stabilisatie- en associatieovereenkomst tussen de Europese Gemeenschappen en hun lidstaten, enerzijds, en Bosnië en Herzegovina, anderzijds'

Hyde-Price, A. (2006) ‘“Normative” power Europe: a realist critique’, *Journal of European Public Policy* 13(2): pp.217–34

Kelly, J. (2006) ‘New Wine in Old Wineskins: Promoting Political Reforms through the New European Neighbourhood Policy’ *JCMS* 44(1): pp. 29–55

Manners, I. (2002) ‘Normative power Europe: a contradiction in terms?’, *Journal of Common Market Studies* 40(2): 235–58.

Manners, I. (2006): ‘Normative power Europe reconsidered: beyond the crossroads’ , *Journal of European Public Policy*, 13:2, pp.182-199

Mauil, H. (1990) ‘Germany and Japan: The New Civilian Powers’ *Foreign Affairs*, Vol.69(5), pp.91-106

Mauil, (2000) ‘Germany and the Use of Force: Still a ‘Civilian Power’?’, *Survival*, vol. 42, Vol. 2, pp. 56-80.

Raik, K. (2006) ‘Promoting democracy in the eastern neighbourhood - the limits and potential of the ENP, *The International Spectator*’. *Italian Journal of International Affairs*, 41:3, pp.31-45

Schimmelfennig, F. & Scholtz, H. (2008) ‘EU Democracy Promotion in the European Neighbourhood, Political Conditionality, Economic Development and Transnational Exchange’. *European Union Politics*, Volume 9 (2): pp.187–215

Scheipers, S. en Sicurelli, D. (2007), *Normative Power Europe: A Credible Utopia?*. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 45: pp.435–457

Sjursen, H. (2006) ‘The EU as a “normative” power: how can this be?’, *Journal of European Public Policy* 13(2): pp.235–51.

Smith, K. (2000) ‘The End of Civilian Power EU: A Welcome Demise or Cause for Concern?’, *The International Spectator* 35: pp.11–28.

Smith, K. (2005), The outsiders: the European neighbourhood policy. *International Affairs*, 81: pp.757–773

Stavridis, S. (2001) “Militarising” the EU: The concept of civilian power Europe revisited’, *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, Volume 36:4

Whitman, en Wolff, S. (2010), The EU as a conflict manager? The case of Georgia and its implications. *International Affairs*, 86: pp. 87–107

Websites:

www.freedomhouse.org

http://ec.europa.eu/world/enp/index_en.htm

http://europa.eu/index_nl.htm

<http://www.europa-nu.nl/9353243/v/>